

BM'NİN SÖZDE EĞİTİM KAMPLARINA ZİYARETİ VE ÇİN'E YÖNELİK TUTUMU

AYŞE KURBAN

Referans için: Kurban, Ayşe. "BM'nin Sözde Eğitim Kamplarına Ziyareti ve Çin'e Yönelik Tutumu". İNSAMER Analiz. 12.08.2022.

 Analiz

İlk kez 2017 yılının Nisan ayında Çin Devlet Başkanı Şi Jinping'in emriyle "mesleki eğitim ve öğretim merkezi" adı ile kurulan ve Uygurlar başta olmak üzere Kazakların ve Kırgızların yerleştirildiği toplama kampları, bilhassa uluslararası medya ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere dünyanın pek çok ülkesi tarafından yakından takip ediliyor. Terörizm, ayrımcılık ve aşırıcılık gibi faaliyetlerin önüne geçmek amacıyla kurulduğu öne sürülen kamplarda "yeniden eğitim" kisvesi altında 1 ila 3 milyon arasında Müslüman'ın zorla alıkonulduğu

bildiriliyor. Söz konusu merkezlerin din özgürlüğü başta olmak üzere temel insan hak ve özgürlüklerine yönelik her türlü ihlalin uygulandığı yerler hâline geldiği belirtiliyor. Son olarak Birleşmiş Milletler (BM) adına diplomat Michelle Bachelet'in mayıs ayında bölgeye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında basına yansıyan binlerce fotoğraf ve gizli belge, kamplarla ilgili gerçekleri açıkça ortaya koydu. Türk kültür tarihinin ve Orta Asya Türk tarihinin önemli bir parçası olan Doğu Türkistan bölgesi, tarih boyunca farklı medeniyetlerin ve etnik grupların kesişme

noktası olmuştur. Çin'in resmî olarak tanıdığı 55 azınlıktan biri olan Uygur toplumu, etnik ve kültürel kimliğiyle Çin toplumundan ciddi ölçüde farklılık göstermektedir. Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı otonom yapılardan biri olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi, yer altı kaynakları ve coğrafi konumu itibarıyla stratejik öneme sahip bir bölgedir. Çin'in komşu olduğu ülkelerin pek çoğu ile doğal coğrafi sınırları bulunan Doğu Türkistan, Çin için tampon bölge konumundadır ve Orta Asya ile Çin arasında stratejik bir bağlantıya sahiptir.

Özellikle son yarım yüzyılda yakaladığı ekonomik büyümeyle birlikte artan enerji talebine bağlı olarak Doğu Türkistan'da bulunan doğal gaz ve uranyum gibi enerji kaynakları, Çin için bölgeyi daha da önemli hâle getirmiştir. Bu sebeple de Çin, uzun yıllardır Doğu Türkistan'da bütünleştirme ya da diğer ifadeyle Çinileştirme politikaları yürütmektedir. Dolayısıyla bir taraftan farklı kültürel ve dinî öğelere karşı baskıcı bir politika uygulayarak tek bir ulus kimliği inşa etmeye çalışan Çin, bir taraftan da büyük ekonomik yatırımlar yaparak bölgeyi kendisine entegre etmeye çabalamaktadır.

Doğu Türkistan'a yönelik baskıcı uygulamalar, ciddi bir asimilasyon politikasını içermektedir. Bu bağlamda en kritik uygulamalardan biri, Uygur popülasyonu azaltmak amacıyla bölgeye Han Çinlilerinin yerleştirilmesidir.

Buradaki temel amacın, demografik yapıyı değiştirerek bölgenin Çinileştirilmesini sağlamak ve olası bir referandum durumunda halkı kontrol altına alarak yeterli sayıya ulaşmak olduğu tahmin edilmektedir. Oysa ki Çin Anayasası, Uygurlar dâhil tüm etnik azınlık grupların dil, kültür ve dinî yaşamlarının devamı ve gelişimi için destek olunacağını garantisini vermiş ve ülkede bir dönem boyunca azınlıkların kendi dillerini konuşması ve ana dillerinde eğitim hakları gözetilmiştir. Ancak zamanla eğitimde eşitliğin sağlanması iddiasıyla Çince temel dil olarak okutulmaya başlanmış ve 2002 yılına gelindiğinde ise üniversitelerde dahi Uygurca yasaklanmıştır. Bu durumda eğitim hakkından yararlanmak isteyen Uygur gençlerin Çin kültürüyle kaynaşarak asimile olması kaçınılmaz bir hâl almıştır. Diğer taraftan bölgede Uygurların Çince bilmemesi, istihdam alanlarının Çinliler tarafından doldurulmasına sebep olmaktadır. Çin'in ekonomik büyümesi için gerekli olan ham madde ve enerji kaynaklarının Doğu Türkistan'dan Çin'in doğu kıyı şehirlerine aktarılması hem ülke içinde gelişmişlik bakımından büyük bir eşitsizliğe hem de Uygur halkının ekonomik kalkınma ve istihdamdan yararlanamamasına sebep olmaktadır. Sürdürülebilir ekonomik kalkınma modelinin hâlen tam olarak geliştirilemediği Çin'de, özellikle Doğu Türkistan'da yaşayan Çinlilerle Uygurlar arasındaki gelir

dağılımında gözlemlenen büyük eşitsizlik, ülkedeki azınlıkların ekonomik ölçekte dışlandıklarını gösteren önemli bir veridir.

1991 yılında Sovyet Rusya'nın dağılmasının ardından Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanması, Çin için bölgede Doğu Türkistan'ın da bağımsızlık talebi potansiyelinin olması anlamına geldiğinden bu mesele büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu tehdit algısı da Çin hükümetinin dinî ve kültürel anlamda homojen yeni bir kimlik inşa etmeyi amaçlayan baskıcı politikalarını artırmasına sebep olmuştur. Uygur halkın Müslüman kimliğine yönelik baskıcı politikalar Kur'an-ı Kerim'in ve diğer dinî kitapların toplatılması, dinî sohbetlere izin verilmemesi, cami ve mescitlerde kalabalık gruplar hâlinde ibadet edilmesinin yasaklanması gibi dinî hak ve hürriyetlerin kısıtlanmasına yönelik ciddi yaptırımları içermektedir. Son olarak 2017 yılında "yeniden eğitim" adıyla ortaya çıkan kampların Çin'in inşa etmeyi hedeflediği "tek millet"e uygun vatandaş yaratma projesinin somut hâlini yansıttığı söylenebilir. Modern toplama kampları olarak adlandırılan bu merkezler, Batı medyası tarafından sıklıkla gündeme getirilse de Çin uzun süre bu kampların varlığını reddetmiş, sonrasında ortaya çıkan uydu görüntüleri üzerine kampların varlığını kabul etmek durumunda kalmış ancak bu defa da bu kampların ayrılıkçılık, terörizm ve aşırıcılık eylemlerine karşı yeniden eğitim amacıyla

kurulduğunu savunmaya başlamıştır. İlk kez 2018 yılında BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, söz konusu kamplarla ilgili bir rapor hazırlamış; raporda kampların varlığı teyit edilirken Çin hükümetinin uygulamaları kınanmıştır. Raporda 1 milyon Uygur Türkünün zorla kamplarda tutulduğu belirtilirken Çin yönetimi, kamplarda Uygurların değil, terörle mücadele kapsamında radikal İslamcı gruplara mensup kişilerin tutulduğunu savunarak eleştirilere tepki göstermiştir. Yine BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Uygur Özerk Bölgesi'nin büyük bir açık hava hapisanesine dönüştürüldüğünü ve Çin'in toplu gözaltılar gerçekleştirerek Uygurları haklarında hiçbir suçlama olmaksızın zorla bu kamplarda tuttuğunu kaydetmiştir. Konuyla ilgili olarak Komite üyesi McDougall, bölgede toplam 2 milyon Müslüman'ın zorla kamplarda tutulduğunu ve etnik-dinî kimlikleri temelinde "devlet düşmanı" muamelesi gördüklerini açıklamıştır. Ne var ki BM, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne erişim sağlama konusunda geçtiğimiz mayıs ayına kadar kayda değer bir ilerleme kaydedememiştir. Çinli yetkililer dört yılı aşkın bir süre boyunca BM'nin bölgeye erişim talebini reddederek ya da geciktirerek keyfi gözaltı, fiziksel işkence, kitlesel gözetim ve kültürel-etnik kimliklere yönelik zulümlerine devam etmiştir. Ancak Çin ne kadar engellemeye çalışsa da 2017 yılından bu yana dünyanın pek çok ülkesindeki

sivil toplum kuruluşları, akademisyenler ve gazeteciler, Doğu Türkistan'daki sözde eğitim kamplarıyla ilgili kamuoyuna çeşitli kanıtlar sunmayı sürdürmüştür. İnsan Hakları İzleme Örgütü, Çin yönetiminin Uygurlara yönelik sistematik kontrollerinin ifade özgürlüğü ve dinî hak ve hürriyetleri ihlal ettiğine dair kanıtlar sunmuştur. Benzer şekilde Uluslararası Af Örgütü de Çin yönetiminin "Aşırılıkla Mücadele Düzenlemesi" kapsamında Müslüman etnik grupların dinî ve kültürel kimliklerine ait her türlü uygulamayı aşırılık olarak nitelendirip bu kişileri keyfî biçimde gözaltına aldığını açıklamıştır. Avustralya merkezli bir düşünce kuruluşu olan ASPI de yaptığı araştırmada, bölgede sadece üç yılda toplam 380 gözaltı merkezinin inşa edildiğini uydu görüntüleriyle ortaya koyarak Çin yönetiminin toplama kamplarının inşasına hâlen devam ettiğini kaydetmiştir. Her ne kadar birincil kaynaklara ulaşmak zor olsa da eski tutukluların beyanları, süresiz olarak kamplarda alıkonulan kişilerin sistemli bir şekilde fiziksel ve psikolojik işkenceye tabi tutulduğunu, kadınların tecavüz ve cinsel tacize uğradığını ortaya koymaktadır. Çin'in uluslararası alandaki ekonomik gücü, uyguladığı baskıcı politikalarla ilgili Pekin yönetimine herhangi bir yaptırım uygulanmasını zorlaştırırsa da son dönemde bölgedeki olaylardan sorumlu üst düzey yetkililerin dünyadaki diğer büyük güçler tarafından yaptırımlara maruz kalması, Çin'le ilgili

tutumun değiştiğine dair önemli bir gösterge olarak dikkat çekmektedir.

Bütün bu gelişmeler üzerine Çin hükümetine insan hakkı ihlalleriyle ilgili uluslararası inceleme için çağrıda bulunan BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Michelle Bachelet, Pekin ile yaklaşık dört yıl süren görüşmelerin ardından kamplarının yoğunlukta bulunduğu Urumçi ve Kaşgar şehirlerine 23-28 Mayıs tarihlerinde altı gün süren resmî bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyaret, BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri'nin 2005'ten bu yana Çin'e yaptığı ilk ziyaret oldu. Tüm dünyanın Ukrayna Savaşı'nın yarattığı ekonomik ve siyasi gerilimden fazlasıyla etkilendiği bir dönemde gerçekleşen ziyaret, Çin'in uluslararası arenadaki gücünü anlamak açısından da büyük önem arz ediyor. Çünkü yıllardır ertelenen ziyaret talebi gerçekleştiğinde Çin, "sınırsız erişim" vaadini Covid-19 tedbirleri bahanesiyle gerçekleştirmedi ve kamplara sınırlı bir erişim sağladı. Ziyaret sonrası Çin devlet televizyonunda Bachelet ve Çin Devlet Başkanı Şi Jinping arasında gerçekleşen video konferansta Bachelet'in Çin'in ekonomik kalkınma ve insan hakları konusunda büyük yol kat ettiğiyle ilgili övgülerde bulunduğu dair bir haber yayınlandı. Bu haber üzerine Bachelet, görüşmede "insan haklarının kalkınmanın, barışın ve güvenliğin merkezinde olması gerektiğini ve Çin'in eşitsizlik konusunda çok uluslu kurumlarda kritik bir konumda olduğu"nu vurguladığını

belirtti ve Çin'in insan hakları alanındaki başarılarına değindiğine dair iddiaları reddetti. Ne var ki bu açıklamalarına rağmen Bachelet'in ziyaret sonrası düzenlenen basın toplantısında yaptığı konuşma, pek çok insan hakları örgütü tarafından ciddi şekilde eleştirildi.

Konuyla ilgili olarak ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan yazılı açıklamada da Pekin yönetiminin kısıtlama ve manipülasyon çabalarıyla ilgili kaygıların devam ettiği belirtildi. ABD'nin BM eski Daimî Temsilcisi Nikki Haley de söz konusu ziyareti Çin propagandası turu olarak nitelendirdi ve Bachelet'in görevine son verilmesi gerektiğini savundu. Nitekim Bachelet'in konuşmasında "Uygur özerk bölgesinde uygulanan terörle mücadele önlemlerinin Müslüman azınlıklar üzerindeki etkileri" söylemi, Pekin yönetiminin terörle mücadele anlatısını destekleyen ve Uygurlara yönelik insan hakkı ihlallerini meşrulaştıran bir söylem olarak değerlendirildi. Ayrıca Uygurlar başta olmak üzere yıllardır Çin'in baskıcı politikalarına maruz kalan ve kamplarda zorla alıkonulan tüm Müslüman azınlıklar adına konuşulması gereken bir oturumda Bachelet'in Çin'in başarıları ve insan hakları konusunda kat ettiği gelişmelerle ilgili görüşlerini dile getirmesi, ziyaretin duyurulan amacından uzak bir ihtivaya sahip olduğunu gösterdi. Uluslararası Af Örgütü Genel Sekreteri Agnès Callamard, Bachelet'ten görev süresi dolana dek Çin'dengelen siyasi baskıya karşı koymasını

ve Çin'deki başarısızlıklarını telafi etmek için Sincan hakkında çoktan hazırlanmış olması gereken raporunu en kısa sürede ve bölgedeki tüm gerçekliği ortaya koyarak yayınlanmasını talep etti. Çin tarafı ise bu ziyareti Sincan'daki insan hakkı ihlalleriyle ilgili suçlamaların söylentiden ve ABD'nin Çin'e karşı karalama amacıyla ortaya attığı yalan iddialardan ibaret olduğunu gösteren ve dolayısıyla olumlu sonuçlar elde edilen bir ziyaret olarak yorumladı.

Bachelet'in uluslararası kamuoyunda ciddi tepkilere yol açan Çin ziyareti sürerken, Batı medyasında büyük yankı uyandıran bir başka gelişme daha yaşandı. 24 Mayıs'ta kamplarda zorla alıkonan binlerce Müslüman'a ait fotoğraf, tutukluların ailelerine dair kişisel bilgiler, polis teşkilatında yer alan yazışmaları ve çeşitli metinleri içeren Sincan eyaletine ait polis dosyaları hacklenerek ABD merkezli Komünizm Kurbanlarını Anma Vakfı'nda görev yapan ve Çin'in Doğu Türkistan'daki toplama kamplarıyla ilgili araştırmalarıyla bilinen Dr. Adrian Zenz'e iletildi. Zenz tarafından paylaşılan bu belgeler, binlerce Müslüman'ın "yeniden eğitim" adıyla tutuklanarak hapsedildiği kamplarla ilgili gerçekleri tüm açıklığıyla ortaya koydu. Paylaşılan belgeler, gözaltına alınan binlerce kişinin fotoğrafını ve kaçmaya çalışanlar üzerinde uygulanan vur-öldür politikasını detaylı bir şekilde kanıtlıyor. 15 ila 75 yaş aralığında binlerce kadın ve erkeğin tutulduğu anlaşılan kamplara ait belgelerde, kişilerin tutuklanma gerekçeleri

arasında dinî sohbetlere katılmak, sakal uzatmak, alkol kullanmamak vb. yer alıyor. 2018 yılına ait olduğu anlaşılan belgelerde kampların yüksek güvenli yapıları ve kaçmaya çalışanların öldürülmesine dair açık emirler dikkat çekerken fotoğraflarda hücrelerdeki kişilerin tek sıra hâlinde oturtularak parti liderlerinin görüntülerinin verildiği televizyon ekranına baktıkları ve ellerindeki kâğıtlarda yer alan metinleri okudukları görülüyor. Biyometrik veri amaçlı kullanıldığı tahmin edilen fotoğrafların Çin'in "yeniden eğitim" merkezi olarak nitelendirdiği kamplarda silahlı polislerin ve yetkililerin gözetiminde çekildiği görülüyor. Bu belgelerde 5.000'den fazla kişinin fotoğrafının yer aldığı belirtiliyor. Çin yönetiminin Uygurları, Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu ülkelere seyahat ettikleri veya dinî semboller taşıdıkları gerekçesiyle gözaltına aldığı anlaşılıyor. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde Komünist Parti Sekreterliği yapan Chen Quanguo'nun konuşmalarının da yer aldığı metinlerde, bölge halkının aşırılıkçı dinî inançlara mensup olduğu belirtiliyor. Nitekim Quanguo'nun göreve geldiği 2016 yılından itibaren bölgedeki polis gücünün artırılması, binlerce karakol kurulması ve tüm sokaklara yerleştirilen kameralarla bölgenin "aşırılıkçı" halkının tamamen kontrol altına alınması için yoğun bir çalışma yürüttüğü kaydediliyor.

Sonuç olarak ortaya çıkan belgeler, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki "mesleki eğitim ve öğretim merkezleri"nin Çin'in iddia ettiğinin aksine kişilerin özgür oldukları yatılı eğitim kurumları olmadıklarını kanıtıyor. Esasında 2018 yılından itibaren bu sözde eğitim kamplarının aslında hapisane benzeri güvenlileştirilmiş yapılar olduğu tanık ifadeleri, uydu görüntülerinin analizi vb. delillerle belgelenmişti. Ancak içeriden elde edilen polis belgeleri ve görüntülerin filtrelenmemiş hâli, bu kampların gerçek doğasına dair anlayışımızı ilk kez kesin olarak tamamlamış oldu. Çin'in uzun yıllardır Doğu Türkistan'da uyguladığı baskıcı politikaların nihayetinde vardığı nokta, Pekin yönetiminin Sincan politikasını ideolojik ve askerî dinamiklerle nasıl kişiselleştirdiğini gösteriyor. Chen Quanguo'nun ifade ettiği üzere, "istikrarlı bir Sincan" hedefinde düşman olarak algılanan Uygurlara yönelik politikalar -kitlesele tutuklamalar, sosyokültürel asimilasyon çalışmaları vb.- etnik ve kültürel anlamda homojen bir ulus kimliğinin inşası ve söz konusu istikrarın sürdürülebilir olması için gereken her türlü devlet müdahalesinin sağlanması amacıyla şekillendiriliyor. Nihayetinde Sincan eyaletindeki tüm etnik azınlık grupların bir tehdit olarak çerçevelenmesi, Moses'in de ifade ettiği gibi, histerik tehdit değerlendirmelerinden oluşan siyasi bir paranoyayı yansıtıyor.

KAYNAKÇA

Amnesty International. "UN: Michelle Bachelet has just months to address her failures on China". 13.06.2022. [Anews/2022/06/un-michelle-bachelet-has-just-months-to-address-her-failures-on-china/](https://www.aneews.com/2022/06/un-michelle-bachelet-has-just-months-to-address-her-failures-on-china/)

Bag, M. "Çin'in Doğu Türkistan'da yüzlerce yeni toplama kampı inşa ettiği ortaya çıktı". Euro News, 25.09.2020. <https://tr.euronews.com/2020/09/24/cin-in-dogu-turkistan-da-yuzlerce-yeni-toplama-kamp-insa-ettigi-ortaya-c-kt>

Dağcı, K., Keskin, M., (2013). "Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri". Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 1(2). 11-29.

Hill, M., Campanale, D. ve Gunter, J. "Çin'in kamplarda tuttuğu Uygur Türkleri BBC'ye konuştu: 'Sistematik tecavüz ve işkence vardı'". BBC News, 03.02.2021. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55922214>

Koçak, G., Sayın, Y. (2017). "Müslüman Dünyanın Bir Sorun Alanı Olarak Doğu Türkistan Meselesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin İzlediği Politikalar". Journal of Ottoman Civilization Studies, 3(4). 10-24. <http://dx.doi.org/10.21021/osmed.278865>

Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. "President Xi

Jinping Meets with United Nations High Commissioner for Human Rights Michelle Bachelet". 25.05.2022. https://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx_662805/202205/t20220525_10692422.html

Moses, Dirk A. (2011). "Paranoia and Partisanship: Genocide Studies, Holocaust Historiography, and the 'Apolitical Conjuncture'". The Historical Journal, 54 (2) 553-583. <https://doi.org/10.1017/S0018246X11000124>

Nebehay, S. "U.N. says it has credible reports that China holds million Uighurs in secret camps". Reuters, 10.08.2018. <https://www.reuters.com/article/us-china-rights-un-idUSKBN1KV1SU>

Raporlar.org. "'Çin'deki Uygur Kampları' Raporu". 30.08.2018. <https://www.raporlar.org/bm-irk-ayrimciligina-karsi-komitenin-cin-uygur-raporu/>

Richardson, S. "UN Rights Chief to Report on China's Abuses in Xinjiang". Human Rights Watch, 15.09.2021. <https://www.hrw.org/news/2021/09/15/un-rights-chief-report-chinas-abuses-xinjiang>

Seibt, S. "Adrian Zenz, the academic behind the 'Xinjiang Police Files', on China's abuse of Uighurs". France 24, 25.05.2022. <https://www.france24.com/en/asia-pacific/20220525-adrian-zenz-the-academic-behind-the-xinjiang-police-files-on-china-s-abuse-of-uighurs>

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). "Bachelet to conduct official visit to China, 23-28 May 2022". Press Releases, 20.05.2022. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/05/bachelet-conduct-official-visit-china-23-28-may-2022>

_____. "Statement by UN High Commissioner for Human Rights Michelle Bachelet after official visit to China". 28.05.2022. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/05/bachelet-statement-official-visit-china>

www.ohchr.org/en/statements/2022/05/statement-un-high-commissioner-human-rights-michelle-bachelet-after-official-visit-china

Zenz, A. (2022). "The Xinjiang Police Files: Re-Education Camp Security and Political Paranoia in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region". Journal of the European Association for Chinese Studies, 2022(3). 1-56. DOI: <https://doi.org/10.25365/jeacs.2022.3.zenz>

